

BESZÁMOLÓ

A KERESZTÉNYSÉG ÉS ISZLÁM CÍMŰ MŰHELY-KONFERENCIÁRÓL

Budapest, 2022. április 5.

ÚJLAKI-NAGY RÉKA

A Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének szervezésében került sor a *Kereszténység és iszlám. Keresztesháború és együttélés válaszáján a 16–17. században* című, 2018-ban indult NKFI-projekt műhely-konferenciájára. Az említett projekt a kora újkori Erdély és hódoltság vallás- és kultúrtörténetét vizsgálja, egyaránt épít az irodalom- és a történettudomány, illetve az eszmetörténet eredményeire. A projekt célja feltérképezni kereszténység, iszlám és zsidóság kapcsolatát, konfrontációját és együttélési stratégiáit a 16–17. században. A kutatócsoport tagjai igyekeznek eddig ismeretlen források feltárásával, kiadásával és értelmezésével betekintést nyújtani az oszmán uralom alatt élő keresztény közösségek mindennapjaiba, a törökellenes küzdelmek diplomáciai, intézményi hátterébe és irodalmi recepciójába.

Molnár Antal, a projekt vezetője a katolikus egyház felekezetszervező tevékenységeit, stratégiáit, formálódásának sajátosságait kutatja az oszmán fennhatóság alatt álló területeken. Sokrétű vizsgálódásának fókuszában olyan sajátos intézményesülési törekvések állnak, amelyeket többek között katolikus missziók megszervezésén és egy transznacionális, konfesszionális fundamentalista keresztény lovagrend működésén keresztül vizsgál. Az említett műhely-konferencián frissen megjelent kötetét mutatta be, amely *A magyar obszerváns ferencesek formulagyűjteményei (kb. 1451 – kb. 1554)* címmel jelent meg a római *Analecta Franciscana*-sorozat részeként. A vaskos kötet a magyarországi obszerváns ferences vikária, majd 1517-től provincia latin nyelvű formuláskönyveit tartalmazza, német nyelvű bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel. A két teljes és két kisebb levélminta-gyűjtemény 878 iratot tartalmaz.

Ezeknek a hivatalos dokumentumoknak a szerkezete és formai jegyei hasonló mintát követtek Európa egész területén. A kontinensen a korszakból csupán négy önálló formuláskönyv ismert, tehát a magyarországi levelezésminta a legnagyobb terjedelmű eddig megjelent ferences formulagyűjtemény. A közreadott iratok olyan témákat tartalmaznak, amelyek minden más forrásnál közelebbi képet adnak a ferences rendházak igazgatásáról, struktúrájáról, a közösségi életéről és gazdálkodásáról. A szövegkiadvány megvilágítja a rend szerepét a törökellenes háborúkban és az 1514-es parasztháborúban. Az iratoknak köszönhetően bebizonyosodott, hogy a ferencesek nagy része az erdélyi Szászföldről, a Tiszántúlról és Szlavóniából származott, tehát a ferences rend más csomópontokkal rendelkezett a reformáció előtt, mint ahogyan azt eddig feltételezték. A kötet ezáltal a reformáció és az obszerváns ferencesség kapcsolatára vonatkozó elméletek újraértelmezésére készítet.

A projekt senior kutatója, Ács Pál kereszténység és iszlám együttélésének és konfrontációjának irodalmi megjelenését kutatja, kapcsolódva a késő reneszánsz és humanizmus vizsgálatának irodalomtörténeti vonalához. A két vallás ütközésének terében a kora újkori délkelet-európai és magyar hősepika közismert szereplőit és a köréjük szőtt emlékeztetőtörténeti hagyományt vizsgálja. Előadásának címe *A Szent László-ének mint zarándokének* volt. Szent László kultuszának, tiszteletének egyik legszebb és legelterjedtebb verses emléke a késő középkorban, 1470 körül keletkezett, kétnyelvű Szent László-ének. A vers Szent Lászlót mint hős lovagkirályt, a keresztes vitéz eszményét énekli meg, aki egyszerre két fronton is küzd az ellenséggel: egyrészt a törökkel, másrészt az „eretnekekkel”, azaz a huszitákkal. Az előadó a kétségtelesenül lírai szövegben kimutatta a másodlagosan jelen lévő elbeszélőt, azokat a tartópilléreket, amelyeken a narratív szerkezet áll, és amelyek következtetni engednek a vers eredeti funkciójára, arra, hogy ki, mikor, hol és hogyan énekelhette az adott szöveget. Rámutatott, hogy a Szent László-ének szorosan kötődik a váradi kegyhelyhez, a hajdani székesegyházhoz mint kultuszközpontoz. A kördalt felelgetős ének formájában, folyamatosan ismételve énekelhették a hívek a körmeneteken és a váradi kultuszterben, így a zarándoklatok, búcsúk révén népszerűsödhetett és válhatott a Szent László-kultusz részévé.

Az oszmán-keresztény határvidéken virágzó radikális reformációval és annak egyik legizgalmasabb vallási jelenségével, az erdélyi szombatosággal foglalkozik a projekt harmadik tagja, Újlaki-Nagy Réka. Az 1580-as években keletkezett szombatoság a kereszténység és zsidóság határterületén mozgott, tragikus kísérlete volt annak, hogyan lehet egy közösség egyszerre a saját értelmezése szerint igaz keresztény és helyesen látó zsidó. *Zsidó vallási gyakorlatok a 17. századi székely társadalomban* című előadásában a kutató a szombatos vallási gyakorlatok terén megmutatkozó szombatos identitást vizsgálta. Mivel az identitás szempontjából mindkét vallásban, kereszténységben és zsidóságban egyaránt a *pészah*, illetve a húsvét a legfontosabb ünnep, ezért

ez nyújtja a legkézenfekvőbb választ arra a kérdésre is, hogy a két vallási hagyomány közül melyikhez és hogyan kapcsolódtak a szombatosok. Az előadó szerint a kapcsolódás és konfrontáció kulcsát az ünnep(ek) legfontosabb szimbolikus elemében, a kovásztalan kenyérben kell keresni, mégpedig annak is egy kiemelten kezelt darabjában, az úgynevezett *afikomán*ban. Ezt a különleges kovásztalan kenyérdarabkát a szombatosok eszmei atyjuk, Matthias Vehe-Glirius ötletes etimológiai magyarázata nyomán *a Messiás kenyérének* nevezték. Ebben a rituális elemben látták a fő kapcsolódási lehetőséget mind az ünnep zsidó hátterével, elbeszélő narratívájával és gyakorlati hagyományával, mind pedig az úrvacsorával, Jézussal és jövődéli sikeres messiási birodalmával, ahol végső reményeik beteljesülhetnek, és véglegesen megoldódnak az identitásukban érzékelhető feszültségek, problémák.